

Macht in de Metropool

*Politieke elitevorming tijdens de demografische en
economische bloeifase van Antwerpen (ca. 1400-1550)*

Janna Everaert

Amsterdam University Press

Afbeelding omslag: Detail van 'Maaltijd van de Heren van Liere te Antwerpen', anoniem Zuidelijke Nederlanden, 1523. (Collectie Centraal Museum, Utrecht/ Bruikleen van Familiestichting Van Wassenaer 1997)

Ontwerp omslag: Margreet van de Burgt

Ontwerp binnenwerk: Crius Group, Hulshout

ISBN 978 94 6372 687 0

e-ISBN 978 90 4855 584 0

DOI 10.5117/9789463726870

NUR 693

Creative Commons License CC BY NC ND

(<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0>)

© J. Everaert / Amsterdam University Press B.V., Amsterdam 2023

Some rights reserved. Without limiting the rights under copyright reserved above, any part of this book may be reproduced, stored in or introduced into a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means (electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise).

De uitgeverij heeft ernaar gestreefd alle copyrights van in deze uitgave opgenomen illustraties te achterhalen. Aan hen die desondanks menen alsnog rechten te kunnen doen gelden, wordt verzocht contact op te nemen met Amsterdam University Press.

Woord vooraf

Dit boek is de handelseditie van het doctoraal proefschrift 'Macht in de Metropool. Politieke elitevorming tijdens de demografische en economische bloeifase van Antwerpen (ca. 1400-1550)' dat ik op 3 december 2020 verdedigde aan de Vrije Universiteit Brussel en de Universiteit Antwerpen. Het onderzoek werd gefinancierd door het IUAP-project *City and Society in the Low Countries (1200-1850)* en het SRP programma *The Cradle of Modernity? Social Dynamics in the Cities of Brabant and Flanders in a Comparative and Long-Term Perspective, 1350-1914*. De uitgave van dit boek werd gefinancierd door de European Research Council in het kader van ERC Starting Grant *STATE 677502: Lordship and the Rise of States in Western Europe, 1300-1600*. Uitgeefster Anja van Leusden begeleidde het publicatieproces. Ik wil alle financiers en Amsterdam University Press graag bedanken om de publicatie van dit werk mogelijk te maken.

Dit onderzoek en het boek waarin de resultaten vervat zitten, had nooit voltooid kunnen worden zonder de steun en de hulp van heel veel mensen die ik hierbij ook graag wil bedanken. In de eerste plaats gaat mijn dank uit naar mijn promotoren. Frederik Buylaert, Peter Stabel en Anne Winter hebben dit project aan mij toevertrouwd en mij doorheen de jaren het vertrouwen en de vrijheid gegeven om van dit project ook echt mijn project te maken. Ze hebben mij, elk op hun eigen manier en met hun eigen expertise, begeleid en er mee voor gezorgd dat mijn onderzoek naar een hoger niveau werd getild. Ik ben ze daar enorm dankbaar voor.

Daarnaast wil ik ook graag de leden van mijn jury bedanken. Heidi Deneweth, Mario Damen, Jelle Haemers, Guido Marnef en Bart Lambert hebben zowel tijdens mijn doctoraatstraject als tijdens mijn verdediging verschillende interessante vragen gesteld en suggesties gedaan die in dit boek zijn verwerkt. Naast mijn promotoren en de jury hebben ook heel wat andere collega's me doorheen mijn onderzoek geholpen en mee gevormd. Met het risico om een aantal mensen te vergeten wil ik toch Bert De Munck, Isabelle Devos, Regina Grafe, Tim Soens, Hilde Symoens, Hugo Soly, Arie van Steensel, Bram Vannieuwenhuyze, Bert Verwerft en Jaco Zuijderduijn bedanken omdat zij via formele of informele kanalen de tijd hebben genomen om met mij over mijn project van gedachten te wisselen. Marco Gentile en Andrea Gamberini waren op hun beurt zo vriendelijk om mij tijdens mijn onderzoeksverblijf in Italië (voorjaar 2017) te ontvangen en over mijn onderzoeksproject te discussiëren. Iason Jongepier heeft de vele mooie kaartjes in dit boek verzorgd.

Niet minder belangrijk waren mijn collega-doctorandi en de postdocs aan de VUB en de UA. Vooral de collega's met wie ik een bureau heb gedeeld (het HOST-lokaal, ons klein kantoor in de D-blok, de Annexe en in het Brantijser) wil ik graag bedanken voor de vele fijne babbels en de lunch- en koffiepauzes. Karen Lauwers

en Jelten Baguet verdienen daarbij een extra vermelding als respectievelijk mijn eerste UA-bureaugenootje en mijn mede-elite-onderzoeker.

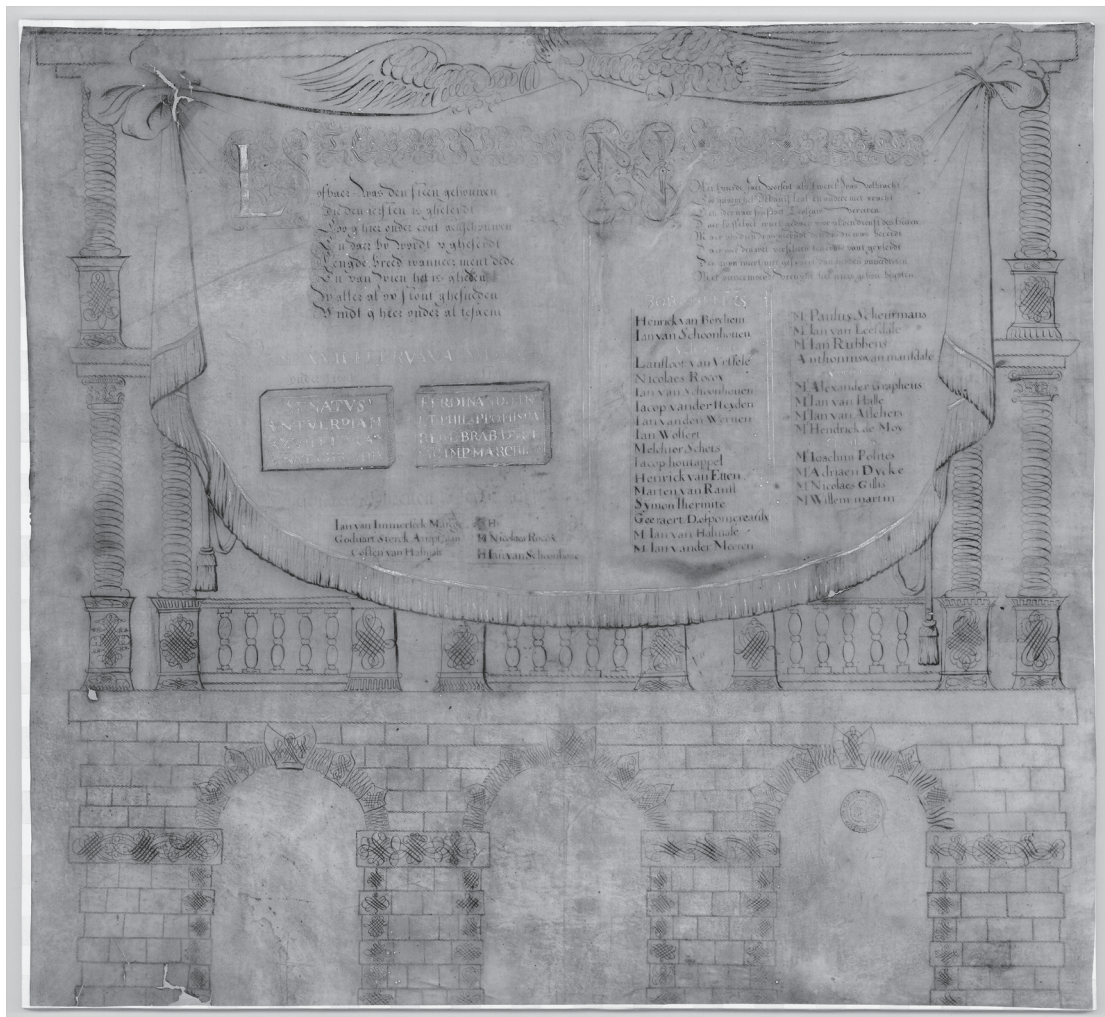
Gelukkig was er de afgelopen jaren ook nog een leven naast het onderzoek. Ik wil dan ook graag mijn vrienden en (schoon)familie bedanken om voor de nodige afleiding en ontspanning. Mijn mama wil ik graag bedanken om mijn alle kansen te geven en voor de onvoorwaardelijke liefde en steun. Zonder mijn partner Frederik was dit boek er nooit gekomen. Het was door zijn enthousiasme over zijn eigen onderzoek dat het bij mij ook begon te kriebelen om te doctoreren. Hij haalt het best in mij naar boven zowel professioneel als privé. Samen met onze twee dochters, Linde en Lotte, vormt hij mijn veilige haven. Woorden van dank aan mijn gezin schieten hoe dan ook tekort. Daarom wil ik dit boek graag aan hen opdragen.

Janna Everaert
Borsbeek, september 2022

Inhoud

Woord vooraf	5
Inleiding	11
Economische groei en elitevorming	14
Elites, beleid en verwevenheid met de bredere samenleving	17
De Antwerpse politieke elite onder de microscoop	19
1. Bestuur, administratie en ambachtswezen in een groeistad	29
De organisatie van de Antwerpse magistraat	30
De Antwerpse ambachten en de Quaeye Werelt	35
De bredere stadsadministratie	47
De relatieve vermogenspositie van de politieke elite	61
Conclusie	68
2. Sociale compositie en evolutie van de politieke elite	71
Stedelijke politiek: een familiale aangelegenheid	75
Het huwelijk: toegangspoort tot de macht of bron van conflict	92
Handelaars: een apolitieke groep?	106
Het toenemende belang van een universitaire scholing	121
Conclusie	129
3. De rol van de stedelijke ruimte	133
Bronnen en methode	138
Patronen in het vijftiende-eeuwse vastgoedbezit	145
Dynamieken op de vastgoedmarkt	163
Veranderende patronen in het vastgoedbezit in de eerste helft van de zestiende eeuw	173
Conclusie	178
4. Macht en status voorbij de stadsmuren	181
De Antwerpse politieke elite actief op meerdere niveaus en in meerdere steden	185
Buitenstedelijk grondbezit	206
Heerlijk grondbezit	220
Adellijke stadsbestuurders	240
Conclusie	261

Algemeen besluit	263
Begeleidende informatie	267
Afkortingen	269
Maten, gewichten, munten en koopkracht	271
Glossarium	273
Bibliografie	275
Index	295

Afbeelding 1. Diploma van de eerstesteenlegging van het stadhuis met de namen van de leden van het Antwerpse stadsbestuur, 1561 (© Felixarchief, Stadsarchief Antwerpen, 12#12242)

Inleiding

Op 27 februari 1561 werd in het bijzijn van het voltallige stadsbestuur officieel de eerste steen gelegd van het nieuwe stadhuis van Antwerpen (Afbeelding 1). Dit nieuwe stadhuis (Afbeelding 2) moest het oude gotische schepenhuis (Afbeelding 3 & Afbeelding 5) vervangen, dat te klein was geworden. Het nieuwe stadhuis was niet enkel groter, het werd ook opgetrokken in de toen vernieuwende renaissancestijl en moest zo de recent verworven status van Antwerpen als handelsmetropool weerspiegelen.¹

De zestiende-eeuwse prominentie van Antwerpen binnen de Nederlanden, en bij uitbreiding West-Europa, had haar wortels in de ontwikkeling van de Brabantse jaarmarkten sinds de veertiende eeuw. Deze jaarmarkten, gehouden in Antwerpen (met Pinksteren en in oktober) en in Bergen op Zoom (met Pasen en met Allerheiligen), trokken al snel een groeiend aantal handelaars uit de Nederlanden, Engeland en het Rijnland aan. Vooral de handel in wijn en Engelse wol, maar ook het monopolie op de paardenmarkt in Brabant, zorgde voor een eerste bloeifase in Antwerpen. Toen de Vlaamse graaf Lodewijk van Male in 1356 Brabant binnenviel en Antwerpen veroverde, kwam aan deze bloeifase abrupt een einde. Om de hegemonie van de Vlaamse stad Brugge, de toenmalige handelsmetropool van de Lage Landen, op het vlak van internationale handel te beschermen, verbood hij de in Brugge gevestigde vreemde handelsnaties om naar Antwerpen te reizen. Hoewel de handel in Antwerpen nooit echt tot stilstand kwam, floreerden de Antwerpse jaarmarkten pas ten volle toen de stad aan het begin van de vijftiende eeuw terugkeerde naar Brabant. Vanaf dat moment groeide het belang van Antwerpen als commercieel centrum gestaag.

Uiteindelijk zou Antwerpen de rol van Brugge overnemen als draaischijf voor de internationale handel, een proces dat is versneld in de nasleep van de opstand tegen Maximiliaan van Oostenrijk. Toen Maria van Bourgondië in 1482 onverwachts overleed, werd haar echtgenoot Maximiliaan regent over Filips de Schone, hun minderjarige zoon en erfgenaam van de Bourgondische Nederlanden. Verschillende steden, waaronder ook Brugge, kwamen hiertegen in opstand, waarbij Brugge zelfs zover ging om Maximiliaan kortstondig op te sluiten. Als vergelding voor de weerstand tegen het Habsburgse gezag, gebood Maximiliaan de vreemde

¹ Marnix Beyen e.a., *Het stadhuis van Antwerpen: 450 jaar geschiedenis* (Antwerpen: Pandora Publishers, 2015); Inge Schoups en Johan Veeckman, *Het Antwerpse stadhuis. Een verhaal van 450 jaar* (Antwerpen: Pandora Publishers, 2015).

Afbeelding 2. Stadhuis van Antwerpen door Cornelis de Hooghe, 1565 (Rijksmuseum Amsterdam)

handelsnaties zowel in 1485 als in 1488 om hun vestiging te verhuizen van Brugge naar Antwerpen, een stad die hem wel trouw was gebleven. Toen de rust in 1492 uiteindelijk terugkeerde, bleven veel handelsnaties in Antwerpen en de Antwerpse jaarmarkten begonnen die van Bergen op Zoom te overschaduwden. Tegen 1530 was Antwerpen getransformeerd van een jaarmarktstad in een permanente markt en het belangrijkste handelscentrum in Noordwest-Europa.²

Als gevolg van deze transitie vestigden steeds meer handelaars zich in de stad. In hun kielzog volgden ook allerlei andere groepen waaronder veel

2 De sleutelstudie voor de economische groei van Antwerpen tijdens de 'Gouden Eeuw' is Herman Van der Wee, *The Growth of the Antwerp Market and the European Economy* (Den Haag: Nijhoff, 1963); Oscar Gelderblom, *Cities of Commerce: The Institutional Foundations of International Trade in the Low Countries, 1250-1650* (Princeton: Princeton University Press, 2013), 27–32; Bruno Blondé en Jeroen Puttevils, 'Antwerp in the Renaissance', in *Antwerp in the Renaissance*, onder redactie van Bruno Blondé en Jeroen Puttevils, 2020; Jan Van Gerven, 'Antwerpen in de XIIIe eeuw. De bescheiden opkomst van een stad.', *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis* 2 (2016): 209–54; Jan Van Gerven, 'Antwerpen in de veertiende eeuw. Kleine stad zonder toekomst of opkomend handelscentrum?', *Revue belge de philologie et d'histoire* 76, nr. 4 (1998): 907–38; Michael Limberger, 'Regional and Interregional Trading Networks and Commercial Practices at the Port of Antwerp in the 14th and 15th Centuries. The Testimony of Merchants and Skippers in Court Records', <http://nuevomundo.revues.org/69938>, Nuevo Mundo Mundos Nuevos [En ligne], 2016.

Afbeelding 3. Schilderij van het oude Gotische schepenhuis besteld door het stadsbestuur van Antwerpen vlak voor de afbraak. 'Een passiespel op de Grote Markt van Antwerpen' door Gillis Mostaert, ca. 1564 (www.artinlanders.be)

ambachtslieden,³ waardoor het inwonersaantal pijlsnel toenam van tussen de 10.000 en 20.000 in 1400, naar meer dan 33.000 in 1480 tot ongeveer 100.000 in 1570. Daarmee werd Antwerpen één van de grootste steden ten noorden van de Alpen.⁴ De vervanging van het oude gotische schepenhuis door het nieuwe stadhuis is tot vandaag een tastbare getuige van deze transitie. Het nieuwe stadhuis, dat in een recordtijd van vier jaar werd gebouwd, moest niet alleen het politieke en economisch belang van de stad weerspiegelen, maar ook dat van de mannen die haar bestuurden.

Dit boek focust op deze bestuurlijke elite van de stad Antwerpen tussen 1400 en 1550, een thematiek die lang niet zoveel aandacht heeft gekregen van historici als

3 Bruno Blondé en Raymond van Uytven, 'De smalle steden en het Brabantse stedelijke netwerk in de Late Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd', *Lira Elegans* 6 (1996).

4 Hugo Soly, 'De groei van een metropool', in *Antwerpen. Twaalfde eeuw geschiedenis en cultuur* (Antwerpen: Mercatorfonds, 1986), 85.

de spectaculaire economische opbloei van de stad. Als gevolg daarvan heerst tot op heden veel onduidelijkheid over de politieke ontwikkeling van Antwerpen. Sommige historici zien een opmerkelijke continuïteit in het profiel en de samenstelling van de politieke elite van de stad, terwijl anderen wel belangrijke veranderingen vermoeden. Dit onderzoek mikt op een gerichte toetsing van de diverse hypothesen over continuïteit of discontinuïteit, waarbij de ontwikkelde interpretatie vervolgens gebruikt kan worden om te interveniëren in de lopende discussies over stedelijke elitevorming in premodern Europa. De extreme ontwikkeling van Antwerpen van een Brabantse provinciestad tot een internationale handelsmetropool laat toe om de impact van verregaande sociaal-economische veranderingen op de organisatie van het politieke bedrijf te onderzoeken.

Economische groei en elitevorming

Sinds de jaren 1970 zijn de politieke elites van een groeiend aantal pre-industriële Europese steden geanalyseerd en vergeleken in een poging om de structurele trends en factoren die elitevorming sturen bloot te leggen. Uit dit onderzoek is gebleken dat plotse economische groei een belangrijke stimulus is voor veranderingen in het elitevormingsproces. Sterke economische groei zou er meer bepaald voor hebben gezorgd dat de politieke elite van een stad een meer 'open' karakter kreeg.⁵ De tegenstelling tussen een 'open' en een 'gesloten' elite werd in de jaren 1980 voor het eerst naar voren geschoven door Lawrence Stone en domineert sindsdien het debat over elitevorming.⁶ Hoewel elites altijd gevoed moesten worden met nieuwe leden omdat sommige families uitstierven in mannelijke lijn, verhuisden of verarmden, namen 'open' elites meer nieuwe en getalenteerde kandidaten op in hun rangen dan 'gesloten' elites. Gesloten elites waren eerder exclusieve groepen die sterk controleerden wie zich bij hen aansloot. Economische groei zou er dus voor zorgen dat meer nieuwelingen toegang kregen tot de schepenbanken, namelijk politici zonder voorouders die politiek actief waren in het stadsbestuur of zonder directe banden met de bestaande politieke elite.⁷

Vooraf de zogenaamde 'gateway-steden' – steden die als centraal knooppunt voor langeafstandshandel fungeerden, zoals Brugge – vertoonden volgens eerder

5 Voor een overzicht zie Alexander Cowan, 'Urban elites in early modern Europe: an endangered species?', *Historical Research* 64 (1991) 121–37; Christopher R. Friedrichs, *Urban politics in early modern Europe* (Londen 2000). Deze traditie heeft zich bestendig in de vroege eenentwintigste eeuw. Zie met name de comparatieve studie van T. Scott, *The City-State in Europe, 1000-1600. Hinterland – Territory – Region*. (Oxford: Oxford University Press, 2012).

6 Lawrence Stone en Jeanne C. Stone Fawtier, *An Open Elite? England 1540-1880* (Oxford: Clarendon Press, 1984); de beste recente discussie van deze onderzoekstraditie is John Padgett, 'Open Elite? Mobility, Marriage, and Family in Florence, 1282-1494', *Renaissance Quarterly* 63, nr. 2 (2010): 357–411.

7 Cowan, 'Urban Elites', 129; Friedrichs, *Urban Politics*, 66.

onderzoek een specifiek patroon, aangezien hun stadsbesturen in toenemende mate bevolkt werden door handelaars.⁸ De plotse en onverwachte economische boom in deze gateway-steden zorgde er namelijk voor dat handelaars assimileerden met gevestigde politieke geslachten of die gewoon vervingen. In hoogmiddeleeuws Italië zorgde de economische groei van Venetië, Pisa en Genua voor de assimilatie van de bestaande politieke elite met de nieuwe commerciële elite.⁹ Voor Frankrijk en Spanje zijn de logische voorbeelden zestiende-eeuws Lyon, Burgos en Sevilla. Toen deze drie steden opkwamen als hotspots voor internationale handel, werd daar het stadsbestuur overgenomen door handelaars.¹⁰ Gelijkaardige trends werden vastgesteld voor de Britse eilanden. De transformatie van Bristol van een regionaal handelscentrum in een draaischijf voor de zich snel ontwikkelende Atlantische economie leidde er bijvoorbeeld toe dat de internationale handelaars hun greep op de stedelijke politiek aanzienlijk konden vergroten.¹¹ Ook de leden van het stadsbestuur van Londen, dé gateway-stad van achttiende-eeuws Europa, waren in toenemende mate afkomstig uit het commerciële circuit.¹² Gelijkaardige trends werden vastgesteld in de Nederlanden. De politieke arena van middeleeuws Brugge werd tijdens zijn economische bloeifase gedomineerd door mannen die hun inkomsten haalden uit handel: rechtstreeks (als handelaar) of onrechtstreeks (als makelaar-hostellier).¹³ Ook Amsterdam, in de zeventiende eeuw de gateway-stad van de Nederlanden, werd bestuurd door kooplui.¹⁴

De gateway-steden vormen daarmee een uitzondering binnen het vroegmoderne stedelijke landschap van West-Europa, omdat tussen de veertiende en de achttiende eeuw in de meeste Europese steden de dominante trend niet zozeer

8 Voor meer informatie over gateway-steden zie Paul M. Hohenberg en Lynn Hollen Lees, *The Making of Urban Europe 1000-1950* (Cambridge: Harvard University Press, 1985); Clé Lesger, *Handel in Amsterdam ten tijde van de Opstand. Kooplieden, commerciële expansie van de Nederlanden ca. 1550-ca. 1630* (Hilversum: Verloren, 2001).

9 Ook al staan deze steden bekend om hun gesloten politieke elite, de eerste fase van economische bloei zorgde toch voor een tijdelijke openheid. Philip Jones, *The Italian City-State: From Commune to Signoria* (Oxford: Clarendon Press, 1997), 496.

10 Richard Gascon, *Grand commerce et vie urbaine au XVIe siècle. Lyon et ses marchands (environs 1520 – environs 1580)*, vol. 1 (Paris, 1971), 409–13; Ruth Pike, *Aristocrats and Traders. Sevillian Society in the Sixteenth Century* (Ithaca: Cornell University Press, 1972), 99; 213–14; Cowan, 'Urban Elites', 127; David Carvajal de la Vega, 'Merchant Networks in the Cities of the Crown of Castile', in *Commercial Networks and European Cities, 1400-1800* (London: Pickering & Chatto Publishers, 2014), 144–45.

11 David Harris Sacks, *The Widening Gate: Bristol and the Atlantic Economy, 1450-1700* (Berkeley: University of California Press, 1992), 118–19, 125–27, 344–45.

12 Perry Gauci, *The Politics of Trade. The Overseas Merchant in State and Society, 1660-1720* (Oxford: Oxford University press, 2001); Ian Archer, *The Pursuit of Stability. Social Relations in Elizabethan London* (Cambridge: Cambridge University Press, 1991), 18.

13 Jan Dumolyn, *De Brugse opstand van 1436-1438* (Heule: U.G.A., 1997), 111–15.

14 Johan Engelbert Elias, *De vroedschappen van Amsterdam*, 2 vols. (Haarlem: Loosjes, 1903-1905).

vernieuwing of verbreding was, maar juist een zekere sluiting van de stedelijke politieke milieus.¹⁵ Historici focussen op drie factoren om die algemene trend te duiden. In de eerste plaats is het zo dat sterke economische groei relatief zeldzaam was. De meeste laatmiddeleeuwse steden stagneerden of krompen veeleer, zowel demografisch als economisch, met het Hollandse steden netwerk als belangrijke uitzondering. Demografisch gezien was het vaak zo dat de steden pas na de late zeventiende eeuw ten volle recupereerden van de demografische crisis van de late veertiende en vroege vijftiende eeuw.¹⁶ Ook extreme economische groei zoals in de twaalfde en de dertiende eeuw of zoals tijdens de Hollandse Gouden Eeuw kwam tussen de veertiende en achttiende eeuw minder voor.¹⁷ Een tweede factor die de samenstelling van stedelijke politieke elites vaak een meer exclusief en gesloten karakter gaf was staatsvorming. Vorsten probeerden in toenemende mate controle te krijgen over hun onderdanen via de oprichting van centrale instellingen zoals rekenkamers, maar ook door het bestuur van steden toe te vertrouwen aan kleinere, vorstgezinde elites. Zo hervormde Karel V bijvoorbeeld het Gentse politieke bestel met de *Concessio Carolina* in 1540, waardoor hij meer greep kreeg op de samenstelling van de schepenbank en de macht van de ambachten kon terugdringen.¹⁸ Een derde en laatste belangrijke factor die kon bijdragen aan een zekere afsluiting van de stedelijke politieke arena waren de godsdiensttwisten van de zestiende en zeventiende eeuw. Vaak leidden deze twisten tot zuiveringen van de bestuurlijke gremia van religieuze minderheden en werkten zo deze de trend richting oligarchie in de hand. De meeste West-Europese steden kenden tijdens deze periode dus een trend richting oligarchie,¹⁹ terwijl de stadsbesturen van gateway-steden in de regel juist een meer open karakter kregen.

Opvallend genoeg is vijftiende- en zestiende-eeuws Antwerpen een anomalie binnen de cluster gateway-steden. Zoals ik in de loop van dit boek zal aantonen, is in deze stad nauwelijks sprake van een ontwikkeling waarbij commerciële bloei haar stempel drukte op de samenstelling van het stadsbestuur. In tegenstelling tot de bovengenoemde andere gateway-steden was de influx van handelaars in het

15 Friedrichs, *Urban Politics*, 19.

16 Jan De Vries, *European Urbanization, 1500-1800* (Londen: Methuen, 1984).

17 Jack A. Goldstone, 'Efflorescences and Economic Growth in World History: Rethinking the 'Rise of the West' and the Industrial Revolution', *Journal of World History* 13, nr. 2 (2002): 339-48.

18 Een uitgebreid onderzoek naar de impact van deze maatregel op de samenstelling van de Gentse politieke elite vindt u terug in Jelten Baguet, "De heren van Gent". Politieke elites en sociale verandering in de zestiende eeuw.' (doctoraatsproefschrift, Vrije Universiteit Brussel, 2018).

19 Voor de belangrijkste literatuurpreferenties over dit onderwerp zie Jelten Baguet en Janna Everaert, 'Onderzoek naar de stedelijke politieke elites van Antwerpen (1400-1550) en Gent (1500-1600)', *Stadsgeschiedenis* 2 (2017): 157-69. Voor een herevaluatie van deze trend richting oligarchie zie Frederik Buylaert, Jelten Baguet, en Janna Everaert, 'Returning Urban Political Elites to the Research Agenda: The Case of the Southern Low Countries (c. 1350 - c. 1550)', *Urban History* 47, nr. 4 (2020): 568-88.

Antwerpse stadsbestuur verbazend beperkt. Terwijl bijvoorbeeld in Amsterdam tijdens zijn bloeifase tussen 1578 en 1630 minstens 81 procent van de burgemeesters uit het koopliedenmilieu stamde, was in de periode 1490-1559 slechts 16 procent van de schepenen en burgemeesters die actief waren in het Antwerpse stadsbestuur, zelf handelaar of lid van een handelsfamilie.²⁰

Dit uitzonderlijke traject verleent Antwerpen een aanzienlijk historiografisch belang: een kritische analyse van de oorzaken van het eigen traject van Antwerpen helpt om te begrijpen waarom de meeste andere steden met een vergelijkbaar commercieel profiel en een vergelijkbaar economisch succes een totaal ander politiek traject laten zien. Hoewel historici een specifiek model hebben gedestilleerd uit het groeiende aggregaat van studies naar elitevorming in Europese steden, is het tot op heden eerder onduidelijk hoe en waarom versnelde groei doorgaans tot politieke verandering leidt. Het verhaal van Antwerpen suggereert dat de intuïtieve veronderstelling van historici dat stedelijke politieke macht een weerspiegeling vormt van economische krachtsverhoudingen in de stad nadere toetsing verdient.

Elites, beleid en verwevenheid met de bredere samenleving

De vraag naar economische ontwikkeling als verklarende factor in politieke ontwikkelingen kan niet los gezien worden van de vraag naar de impact van politiek op economie, een thema dat een ongewoon sterke relevantie heeft gekregen door de opkomst van de *New Institutional Economics* in de afgelopen decennia. Volgens deze economische stroming wordt economische groei in grote mate bepaald door de institutionele omkadering – de (in)formele sociale en wettelijke procedures en regels – van de markt.²¹ Historici hebben in hun onderzoek dit idee eerst en vooral vormgegeven door te focussen op het economisch beleid van de staat, maar recent is de aandacht verschoven naar pre-industriële steden en hun onderlinge strijd om de handelaar. In hun pogingen handelaars aan te trekken zouden steden die een gateway-functie ambieerden elkaar immers hebben beconcurrereerd met een aantrekkelijke marktinfrastructuur, een goed uitgebouwd juridisch kader en een interessant economisch beleid.²² In het licht van dit debat krijgt het eerder klassieke thema van stedelijke elitevorming een nieuwe relevantie die de politieke geschiedenis overstijgt.

20 Voor meer info zie Hoofdstuk 2. Lesger, *Handel in Amsterdam*, 144.

21 Douglas C. North, 'Institutions', *The Journal of Economic Perspectives* 5, nr. 1 (1991): 97–112.

22 Voor een kritische historiografische discussie met speciale aandacht voor de Nederlanden, zie J.W. Drukker, *De revolutie die in haar eigen staart beet: hoe de economische geschiedenis onze ideeën over economische groei veranderde* (Utrecht: Lemma, 2003). De sleutelpublicaties voor de focusverschuiving naar steden zijn Stephan R. Epstein, *Freedom and Growth: The Rise of States and Markets in Europe, 1300-1750* (London: Routledge, 2000); Gelderblom, *Cities of Commerce*.